

ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKA'DA İNSAN HAKLARI

2019 DEĞERLENDİRMESİ

ULUSLARARASI
AF ÖRGÜTÜ

Uluslararası Af Örgütü, tüm insanların insan haklarından faydalandığı bir dünya için mücadele eden 7 milyondan fazla kişinin oluşturduğu bir küresel harekettir.

Vizyonumuz, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer uluslararası insan hakları kabullerinde yer verilen insan haklarından her bir bireyin faydalanıyor olmasıdır.

Tüm hükümetlerden, siyasi ideolojilerden, ekonomik çıkarlardan ve dini inançlardan bağımsız ve asli gelir kaynağı üye aidatları ve bireysel bağışlar olan bir kurumuz.

Bu rapor Uluslararası Af Örgütü'nün 2019 yılındaki çalışmalarını ve takip ettiği konuları belgelemektedir. Raporla herhangi bir ülke ya da bölge hakkında bir konu başlığı bulunmaması Uluslararası Af Örgütü'nün üzerinde çalıştığı insan hakkı ihlallerinin yıl içerisinde söz konusu yerde olmadığı anlamına gelmez. Bölümlerin uzunluğu, Uluslararası Af Örgütü'nün herhangi bir ülke veya bölge hakkında izlediği konuların kapsamı ve derinliği açısından kıyaslama ölçütü olarak değerlendirilemez.

© Uluslararası Af Örgütü 2020
Aksi ifade edilmediği müddetçe, bu belgedeki içerik Creative Commons (atıf, ticari olmayan, türetilmemiş, uluslararası 4.0) tarafından lisanslıdır.
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>
İzinler konusunda daha fazla bilgi için lütfen internet sayfamızı ziyaret edin: www.amnesty.org
Uluslararası Af Örgütü dışında bir telif hakkı sahibine atfedilen içerikler Creative Commons lisansına tabi değildir.
İlk kez 2020 yılında yayımlanmıştır.
Amnesty International Ltd
Peter Benenson House, 1 Easton Street
Londra WC1X 0DW, Birleşik Krallık

İndeks: MDE 01/1357/2020

Orijinal dili: İngilizce

amnesty.org.tr

Kapak fotoğrafı: 1 Ekim 2019'da Protestocular, yolsuzluk ve kötü kamu hizmetlerine karşı yaptıkları gösteri sırasında Irak'ın başkenti Bağdat'ta Tahrir Meydanı ile yüksek güvenlikli Yeşil Bölge arasında çevik kuvvet polisinin tazyikli su aracıyla çarpışıyorlar. © Ahmad Al-Rubaye/AFP via Getty Images

**ULUSLARARASI
AF ÖRGÜTÜ**

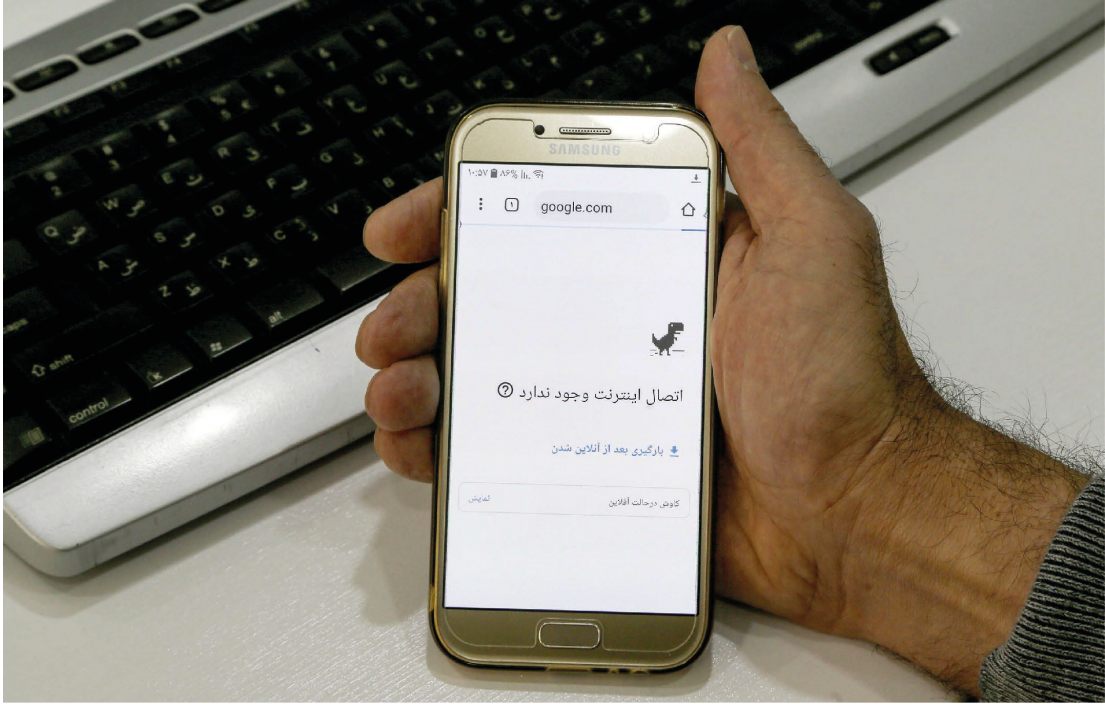
ORTA DOĞU VE KUZAY AFRİKA BÖLĞESİNE GENEL BAKIŞ

2019'da başta Cezayir, İnan, Irak, Lübnan ve İşgal Altındaki Filistin Toprakları olmak üzere Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinin dört bir yanında yaygın kitlesel protestolar gerçekleştirildi. Yetkililer, protestoları bastırmak için aşırı güç kullandı ve protestocuları keyfi olarak gözaltına aldı. İnan ve Irak'ta korkunç şekilde öldürücü güç kullanımıyla yüzlerce protestocu öldürüldü. Bölgenin çeşitli yerlerindeki hükümetler ifade özgürlüğünü ve sivil toplum faaliyetlerini ağır şekilde sınırlandırdı, bazı hükümetler ise özellikle sosyal medyada yetkilileri eleştiren kişilere baskı uyguladı. Yüzlerce insan hakları savunucusu hedef alındı.

Ceza yargılaması sistemi dahilinde güvenlik güçleri tarafından yaygın şekilde zorla kaybetmeler, işkence ve kötü muamele de dahil olmak üzere ihlaller gerçekleştirildi. En ciddi örneklerinin İnan, Libya, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'da görüldüğü bu ihlallerin faili olan güvenlik güçleri genellikle cezasız bırakıldı. Güvenlik güçlerinin devam eden ihlallerine dair olmasa da geçmişte işledikleri ihlalleri açığa çıkarmak ve onarım sağlamak amacıyla ortaya konan en önemli girişim, Tunus'ta Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'nun kurulmasıydı. Komisyon, çalışmalarını 2019'da tamamladı ve bölgedeki tüm hükümetleri ilgilendirecek tavsiyelerde bulundu.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki silahlı çatışmaların aktörleri savaş suçları da dahil olmak üzere birçok ciddi insancıl hukuk ihlali gerçekleştirdi; bazı durumlarda sağlık hizmetleri ve diğer temel hizmetlerin sağlanmasını da olumsuz etkileyecek şekilde insani erişim kısıtlandı. Diğer askeri güçler, savaşın taraflarına gayrimeşru silah transferleri ve doğrudan askeri destek yoluyla ihlalleri körükledi. Cezasızlığın yaygın olduğu bir dönemde, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin İşgal Altındaki Filistin Toprakları'ndaki duruma ilişkin soruşturma açılması yönünde ilerleme kaydetmesi memnuniyet verici haberdü. Lübnan ve Ürdün, Suriye'den gelen 3 milyonun üzerinde mülteciyi barındırmaya devam etti fakat yeni gelen mültecilerin girişini engelledi. Hatta Lübnan, 'yasa dışı' yollardan ülkeye giren binlerce mülteciyi sınır dışı etti. Libya, Suriye ve Yemen'de askeri hareketler ve diğer çatışmalar yüz binlerce insanı yerinden ederek ülke içinde başka bir yere göçmeye zorladı.

Başta Körfez ülkelerinde olmak üzere birçok ülkede, göçmen işçileri korumayı öngören reformların yapılacağı duyuruldu; ancak göçmen işçilere yönelik sömürü ve istismar devam etti. Önceki iki yılda olduğu gibi 2019'da da kadın hakları ve kadınlara yönelik şiddet konusunda yasal ve kurumsal düzeyde birtakım olumlu gelişmeler kaydedilse de, İnan ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde kadın hakları savunucularına uygulanan şiddetli baskılar bu gelişmelere gölge düşürdü. Bölgenin dört bir yanındaki yetkililer; lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve intersekslerin haklarını ağır şekilde baskı altına aldı, birçok kişiyi gerçek veya varsayılan cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliği nedeniyle gözaltına aldı ve bazı erkekleri zorla anal muayeneye maruz bıraktı.

17 Kasım 2019'da İran'ın başkenti Tahran'daki bir ofiste internet bağlantısı olmayan bir kablosuz ağa bağlı cep telefonunu tutan bir erkek. İki gün önce başlayan kitlesel protestolar nedeniyle yetkililer interneti neredeyse tamamen kestiler. © Atta Kenare/AFP via Getty Images

PROTESTOLAR

2019 yılında, dünyanın birçok ülkesi gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri de kitlesel protestolarla çalkalandı. Cezayir, Irak ve Lübnan'daki protestolar, Sudan'daki benzer protestolarda olduğu gibi siyasal sistemin bütününe meydan okuyan ve köklü kurumsal reform talep eden uzun vadeli mücadelelere dönüştü; İran'daki protestolar bu kadar şiddetli bir biçimde bastırılmasaydı değişimi mümkün kılabilirdi. 2009'da İran'daki, 2010-2011 yıllarında ise Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn, Libya, Suudi Arabistan ve Suriye'deki protestoların ardından gelen baskı ve silahlı şiddet nedeniyle insanların haklarını talep etmek ve adaletsizliğe karşı çıkmak için kalabalıklar halinde sokaklara çıkmaya korktuğu sanılırken, çoğunluğu barışçıl olan protestocuların haftalarca ve aylarca protestolarını sürdürmeleri oldukça çarpıcıydı.

Bölgede daha küçük çaplı protestolar da gerçekleştirildi. Mevcut cumhurbaşkanına karşı yapılabilen nadir karşı çıkışlardan birinin gerçekleştiği Mısır, fiili otorite Hamas'a karşı protestolar gerçekleştirilen Gazze Şeridi, Ürdün, Fas, Batı Sahra, Umman ve Tunus'ta gerçekleştirilen küçük çaplı protestolarda ve Cezayir, İran, Irak ve Lübnan'daki daha büyük çaplı protestolarda birçok protestocu yolsuzluğa son verilmesi, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve sosyoekonomik haklara daha fazla saygı gösterilmesi talebiyle sokaklara çıktı. Protestocuların bir kısmı toplumsal cinsiyet eşitliği ve cinsiyet temelli şiddetin ortadan kaldırılmasını istedi. Örneğin Cezayir'de, kadın hakları gruplarının talebi ayrımcı Aile Kanunu'nun yürürlükten kaldırılmasıydı. Bazı protestocular ise çevre ile ilgili kampanya yürütüyordu.

52 yıldır Filistin topraklarını işgal eden ve 12 yıldır Gazze Şeridi'ni havadan, karadan ve denizden hukuka aykırı bir şekilde abluka altına alarak toplu bir cezalandırma uygulayan İsrail'in politikalarının yarattığı sonuçlar, Gazze ve Batı Şeria'daki Filistinlilerin gerçekleştirdiği protestoların odak noktasıydı. İsrail'in işgali ve ablukası, seyahat özgürlüğünü ve sağlık hizmetlerini, özellikle de Gazze'de, son derece olumsuz etkiledi; Doğu Kudüs'ü de kapsayan Batı Şeria'da yüzlerce evin yıkılmasına yol açarak yüzlerce Filistinlinin yerinden edilmesine sebep oldu. İsrail'in Batı Şeria'daki hukuka aykırı yerleşimlerini genişletmesi ve ABD hükümetinin uluslararası hukuka aykırı şekilde bu yerleşimleri artık hukuka aykırı olarak değerlendirmedeğini açıklaması mevcut durumu daha da ağırlaştırdı.

Yetkililer, protestoları bastırmak için çeşitli taktiklere başvurdu. Uluslararası Af Örgütü 2019'da 10 ülkede güvenlik güçlerinin barışçıl protestoculara karşı plastik mermi, göz yaşartıcı gaz, tazyikli su ve cop

kullanılarak gereksiz ve aşırı güç kullandığına ilişkin güvenilir iddiaları kaydetti. İran ve Irak'ta güvenlik güçleri sıklıkla protestocuların üzerine atış mühimmatı ile ateş açtı ve bunun sonucunda yüzlerce (Uluslararası Af Örgütü'nün güncel verilerine göre 800'ün üzerinde) kişi öldü, binlerce kişi ise yaralandı. İsrail'in askeri ve güvenlik güçleri Gazze Şeridi ve Batı Şeria'daki protestolarda uzun yıllardır yaptıkları gibi onlarca Filistinliyi öldürdü.

Başta Cezayir, Mısır, İran ve Irak olmak üzere bölgenin dört bir yanındaki ülkelerde güvenlik güçleri binlerce protestocuyu keyfi şekilde gözaltına aldı, birçoğunu tutukladı ve bu kişilere güvenlikle bağlantılı suçlar isnat etti. Hükümetler aynı zamanda haberleşme ağlarını da kesmeye çalıştı. İran'da yetkililer, Kasım ayındaki protestolar sırasında güvenlik güçlerinin öldürücü güç kullandığını gösteren fotoğraf ve videoların paylaşılmasını önlemek için internete erişimi neredeyse tamamen engelledi. Mısır'da yetkililer, protestoların büyümesini engellemek için online mesajlaşma uygulamalarını durdurdu.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki hükümetler barışçıl protesto hakkına saygı göstermeli, güvenlik güçlerini dizginlemeli ve özellikle insanların hayatına yönelik olası bir tehlikenin bulunmadığı durumlarda güvenlik güçlerinin atış mühimmatı kullanmasını yasaklamalıdır. Bölgedeki hükümetler ayrıca, protestocuların öldürülmesine ilişkin bağımsız ve tarafsız soruşturmalar açılmasını sağlamalı ve protestocuların hak temelli taleplerini dikkate almalıdır.

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki hükümetler ifade özgürlüğünü çok ağır şekilde sınırlandırdı. Uluslararası Af Örgütü'nün 2019'da kayıtlarına göre (gerçek sayılar kaydettiğimiz üzerinde olabilir) bölgedeki 12 ülkede insanlar düşünce mahkumu olarak tutuklandı ve 136 kişi yalnızca internette barışçıl fikirlerini ifade ettiği için gözaltına alındı. Bazı hükümetler bilhassa sosyal medyada yetkilileri eleştiren veya devlet politikalarına karşı çıkan kişilere baskı uyguladı. Bahreyn, Cezayir, Fas ve Batı Sahra, İran, Kuveyt, Libya, Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Tunus ve Ürdün'de sosyal medyada devlet başkanını veya diğer yetkilileri eleştirdiği varsayılan ifadeler veya videolar paylaşan gazeteciler, blog yazarları ve aktivistler gözaltına alındı, sorgulandı ve yargılandı. Birçoğu daha sonra tutuklandı; bazıları ise hapis cezalarına mahkum edildi.

İnsan hakları savunucuları hükümetlerin çeşitli saldırılarına maruz kaldı. Uluslararası Af Örgütü 2019'da 367 insan hakları savunucusunun gözaltına alındığını, 118'inin ise yargılandığını kaydetti. Gerçek sayılar muhtemelen bunun çok üzerinde. Yalnızca İran'da en az 240 insan hakları savunucusu keyfi olarak tutuklandı. Suudi Arabistan'da yıl sonu itibarıyla neredeyse ülkedeki tüm insan hakları savunucuları herhangi bir suçlama olmaksızın tutuklandı, yargılanıyordu veya haklarındaki mahkumiyet kararları nedeniyle cezaevindeydi. Mısır'da insan hakları savunucuları 20 Eylül protestolarının ardından artan bir sıklıkla gözaltına alındı ve işkenceye veya diğer türde kötü muameleye uğradı. İsrail yetkilileri baskınlar, hedef gösterme kampanyaları, seyahat kısıtlamaları ve yargı eliyle gerçekleştirilen tacizler de dahil olmak üzere çok çeşitli yöntemlerle İsrail'in Batı Şeria, Gazze Şeridi ve Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ndeki işgalini eleştiren insan hakları savunucularını, gazetecileri ve diğer kişileri hedef aldı.

2019'da tüm dünyada olduğu gibi Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde de insan hakları savunucularına yönelik dijital saldırıların karmaşık yapısına ilişkin yeni kanıtlar ortaya çıktı. Örneğin, Uluslararası Af Örgütü, iki Faslı insan hakları savunucusunun 2017'den beri İsrail merkezli NSO Group şirketinin geliştirdiği gözetim teknolojisiyle defalarca hedef alındığını tespit etti. Uluslararası Af Örgütü daha önce de aynı kaynaktan gelen zararlı yazılımların Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) vatandaşı olan aktivistler ile Uluslararası Af Örgütü'nün bir çalışanını hedef aldığını belgelemişti. Bu teknolojinin üretimini ve şirketin müşterisi olan devletler tarafından satın alınması ve kullanılmasını haklı göstermek için gözetim teknolojisinin suç ve terörle mücadelede kullanıldığı iddia edildi; fakat hedef alınan kişilerin profili söz konusu iddianın doğru olmadığını gösteriyor. Uluslararası Af Örgütü, İsrail Savunma Bakanlığı'nın NSO şirketinin ihracat izinlerini iptal etmesi talebiyle bakanlığa karşı açılan davayı destekledi. Facebook ve WhatsApp; NSO'nun 1.400 özel cihazı hedef aldığını öne sürerek ABD federal mahkemesinde NSO'ya karşı dava açtı. Davada, NSO'nun Bahreyn, BAE ve diğer devletlerin adına çalıştığı ve hedef aldığı insanlar arasında Bahreyn ve BAE dahil birçok ülkede yaşayan gazeteciler, insan hakları aktivistleri ve siyasi muhaliflerin de olduğu öne sürüldü.

İnternetteki hesaplarını güvenceye almak için daha güvenli e-posta sağlayıcıları kullanmak veya iki adımlı kimlik doğrulamayı etkinleştirmek gibi fazladan önlemler alan da dahil olmak üzere, insan haklarını savunucularını hedefleyen kimlik avı saldırıları da yaygın şekilde devam etti. Saldırganlar, hedefledikleri kişilerin kullanıcı adı ve şifrelerini girmelerini ele geçirmek amacıyla çeşitli internet sitelerinin oturum açma sayfalarını taklit eden web siteleri oluşturdu.

Tüm bunlar olurken, ABD'li istihbarat elemanlarının da yardımıyla BAE'nin dünyanın dört bir yanındaki insan hakları aktivistleri ile diğer kişileri yargı denetimi olmadan gözetim altında tuttuğu, Reuters'in yaptığı bir araştırma ile ortaya çıktı.

Yetkililer internet sansürü de uyguladı. Mısır'da, halihazırda yasaklı olan 513 web sitesinin yanı sıra BBC ve Alhurra televizyon kanallarının web sitelerine de erişim engellendi. Batı Şeria'daki Filistinli yetkililer, kendilerine yönelik eleştirel içerikler paylaşan 59 web sitesine güvenlik gerekçeleriyle erişimi engelledi. İran'da Facebook, Telegram, Twitter ve YouTube yasakları bu yıl da devam etti.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika hükümetleri tüm düşünce mahkumlarını derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakmalı, internette ve diğer her türlü mecrada barışçıl eleştirilere izin vermeli ve insan hakları savunucularını yargı eliyle veya diğer araçlarla taciz etmeye son vermelidir. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, BM İfade Özgürlüğü Özel Raportörünün tavsiyesine uyarak, gözetimle ilgili insan haklarını koruyan düzenlemeler yapılabilecek gözetim araçlarının satışı ve sevkiyatını askıya almalıdır.

CEZA YARGILAMASI SİSTEMLERİ

Güvenlik güçleri ceza yargılaması sisteminde yaygın bir şekilde düzenli ihlaller gerçekleştirdi. 2019'da Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yer alan en az 18 ülkede, devletin gözetiminde tuttuğu kişilere, özellikle sorgulama sırasında ve çoğunlukla "itiraf ettirmek" için işkence ve diğer türde kötü muamele uygulandığına ilişkin güvenilir iddialar dile getirildi. Diğer ülkelerin yanı sıra Mısır ve İran'da cezaevi yetkilileri, siyasi gerekçelerle alıkonulan mahkumları cezalandırmak amacıyla uzun süreli hücre hapsinde tuttu veya tıbbi tedaviye erişimlerini engelledi. Bu tür uygulamalar, işkence ve kötü muamele yasağının ihlalidir. En az yedi ülkede, devlet gözetimi altında ölümler gerçekleşti; güvenilir kaynaklar bu ölümlerin işkence ve diğer türde kötü muamele sonucunda gerçekleştiğini iddia etti.

Güvenilir kaynaklar, en az sekiz ülkede devletin kişileri zorla kaybettiğini iddia etti. Mısır'da yüzlerce muhalif 183 güne varan süreler boyunca zorla kaybedildi. İran'da Kasım ayındaki protestoların ardından gözaltına alınan kişilerin bazıları zorla kaybedildi. Yemen'de Husi güçleri, keyfi olarak gözaltına aldıkları onlarca Husi karşıtı ve muhalif kişiyi zorla kaybetti. Suriye'de on binlerce kişi 2019 sonu itibarıyla halen kayıp; güvenlik güçlerinin önceki yıllarda mahkeme kararı olmaksızın tutukladığı binlerce kişi ise zorla kaybetme kapsamına giren koşullarda tutulmaya devam ediyor.

Aralarında İran, İsrail ve İşgal Altındaki Filistin Toprakları, Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan'ın bulunduğu ülkelerde sıklıkla askeri mahkemeler, devrim mahkemeleri veya güvenlik mahkemeleri gibi olağanüstü mahkemeler kullanıldı. Bu mahkemelerde adil yargılama standartlarını büyük ölçüde ihlal eden yargılamalar yapıldı. Olağan ceza mahkemelerinde yapılan yargılamalarda da zaman zaman aynı sorunlar ortaya çıktı. Bölgenin genelinde mahkemeler yargılanan kişileri işkence altında elde edilen "kanıtlara" dayanarak mahkum etti. Başta Irak, İran, Mısır ve Suudi Arabistan olmak üzere bazı ülkelerde adil olmayan yargılamalar sonucunda ölüm cezası verildi ve uygulandı.

En ağır ihlallerden bazıları, yetkililerin terörle mücadele veya güvenlik tedbirleri olarak adlandırdığı uygulamalar kapsamında işlendi. Bazı ülkelerde, hükümetlerin sivilleri silahlı grupların ihlallerinden korumak için aldığı önlemler meşru sebeplere dayanıyordu. Irak'ta kendisini İslam Devleti (İD) olarak adlandıran silahlı grup, suikastlar ve bombalı saldırılarla sivilleri hedef almayı sürdürdü. Mısır'da Sina Yarımadası'ndaki silahlı grupların zaman zaman gerçekleştirdiği saldırılarda, önceki yıllara göre daha az sayıda da olsa da siviller öldürüldü veya yaralandı. Ancak bu grupların üyesi olduğu öne sürülen kişilere yönelik tedbirler çoğunlukla ağır insan hakları ihlallerini içermekle kalmadı, yetkililer (yukarıda da belirtildiği gibi) sivil toplumu hedef alan örtük saldırılarında güvenliği bahane etti.

Genel olarak güvenlik güçleri yaygın cezasızlıktan faydalandı. Güvenlik güçlerinin işledikleri ihlalleri aydınlatma konusunda en önemli girişim, her ne kadar günümüzdeki ihlaller yerine sadece geçmiş ihlallere odaklanmış olsa da, kuşkusuz Tunus'taki Hakikat ve Haysiyet Komisyonu'ydü. Komisyonunun 2019'da tamamlayan komisyon, mağdurlardan 62 binin üzerinde şikayet aldı ve 173 davayı özel ceza kurullarına gönderdi. İşkence, yargısız infaz ve zorla kaybetmeleri de içeren en az 78 dava bu yıl özel ceza kurullarında görülmeye başlandı.

Komisyon'un yargı ve güvenlik alanında reform yapılması, güvenlik güçlerinin çalışmalarını denetleyecek ve işlenen suçlara ilişkin hesap soracak bağımsız yapıların kurulması gibi tavsiyelerinden birçoğu, bölgedeki diğer devletlerde de uygulanabilir.

SİLAHLI ÇATIŞMALAR

P Sahada değişen ittifaklara ve dış askeri kuvvetlerin çıkarlarına göre şiddetin boyutlarının artıp azaldığı Irak, Libya, Suriye ve Yemen'de silahlı çatışmalar sivillerin hayatını mahvetmeye devam etti. Gazze'de ve İsrail'in güneyinde, İsraili ve Filistinli silahlı güçler arasında zaman zaman şiddetli çatışmalar yaşandı.

Çatışmaların aktörleri savaş suçları da dahil olmak üzere birçok ciddi insancıl hukuk ihlali gerçekleştirdi. Bazı aktörler doğrudan sivillere veya sivil altyapıya yönelik saldırılar gerçekleştirdi. Suriye hükümet güçleri, Suriye'nin kuzeybatısında Heyet Tahrir el-Şam (HTŞ) silahlı grubunun kontrolündeki bölgelerde yürüttüğü askeri harekatlarda sivillerin yaşadığı evleri, fırınları, sağlık merkezlerini ve kurtarma faaliyetlerini hedef aldı; aralarında kurtarma ve sağlık görevlilerinin de bulunduğu yüzlerce sivil öldürdü ve yaraladı. Yemen'in büyük bir kısmını kontrol eden Husi güçleri, Suudi Arabistan'daki havaalanları da dahil olmak üzere sivil altyapıyı hedef aldığı saldırılarda sivil kayıplara yol açtı ve ülkenin doğusundaki petrol işleme tesislerini hedef alan saldırıların sorumluluğunu üstlendi.

Çatışmaların neredeyse tüm aktörleri gelişigüzel saldırılar gerçekleştirdi; hava gücü olan aktörlerin hava saldırılarında ve sivillerin yaşadığı bölgelere yönelik top, havan topu ve roketlerle gerçekleştirilen bombardımanlarda siviller öldürüldü ve yaralandı. Suriye'de hükümet güçlerinin yanı sıra, Türkiye ile birlikte hareket eden Suriyeli silahlı gruplar, Ekim ayında Suriye'nin kuzeydoğusunda Kürtlerin öncülüğündeki ittifaka yönelik başlattığı askeri harekatta çok sayıda sivil öldü. Libya'da 2019'daki silahlı çatışmalar sonucunda öldürülen 300 civarında sivilin büyük bir çoğunluğu, sivillerin yaşadığı bölgelerde kullanılmaması gereken hedef seçemeyen hatalı patlayıcıların kullanıldığı gelişigüzel saldırılarda öldürüldü. Bu kişilerin çoğu, BM destekli Ulusal Mutabakat Hükümeti ile başkent Trablus ve etrafındaki bölgelerin kontrolünü ele almak için Nisan ayında hareket başlatan Libya Ulusal Ordusu arasında Trablus yakınlarında yaşanan çatışmalarda öldürüldü. Yemen'de hem Husi güçleri hem de Husi karşıtı güçler sivil mahalleleri bombaladı; Suudi Arabistan ve BAE öncülüğündeki koalisyonun Yemen'de gerçekleştirdiği bombardımanlarında yüzlerce sivil öldürüldü ve yaralandı.

İnsani erişimini sınırlandırmak, bazı aktörler tarafından yöntem olarak kullanılmaya devam etti ve etkilenen bölgelerdeki sivillerin ekonomik ve sosyal haklarına zarar verdi. BM verilerine göre Suriye'de hükümet güçleri; gözlem, değerlendirme ve yardımların ulaştırılmasına eşlik etme amacıyla insancıl görev ziyareti gerçekleştirmek isteyen BM'nin taleplerinin yarısını onaylamadı. Diğer ülkelerde çatışmalar, insani yardıma ihtiyacı daha da vahim boyutlara taşıdı. Libya'da Trablus ve civarındaki çatışmalar sağlık, elektrik ve diğer temel hizmetleri kesintiye uğrattı. Yemen'deki çatışmalar engellileri orantısız şekilde etkilemeye devam etti.

Bölgenin içindeki ve dışındaki aktörler tüm bu çatışmalarda habis bir rol oynadı. İlgili aktörler gayrimeşru silah ticareti yapmak ve çatışmanın taraflarına doğrudan askeri destek sağlamak suretiyle ihlalleri körükledi ve kendilerine bağlı silahlı güçlerin uluslararası hukuk ihlallerindeki sorumluluğunu sorgulamayı reddetti. Libya'daki rakip gruplar, güç dengesini değiştirebilmek için dış askeri desteğe giderek artan şekilde bağımlı hale geldi. Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin başlıca hamisi olan Türkiye, hükümete zırhlı savaş araçları ve silahlı insansız hava araçları temin ederken, Libya Ulusal Ordusu'nun başlıca hamisi olan BAE de bu gruba Qiyapımı insansız hava araçları sağladı ve bu araçları Libya Ulusal Ordusu adına kullandı. Tüm bu adımlar, BM'nin 2011'den bu yana Libya'ya uyguladığı geniş kapsamlı silah ambargosunu alenen ihlal etti.

Rusya, Suriye'de hükümet güçlerinin uluslararası hukuku ihlal eden askeri harekatlarını doğrudan desteklemeyi sürdürürken; Türkiye, insanları kaçırarak ve yargısız infazlar gerçekleştiren silahlı grupları destekledi. İran, Suriye ve Irak'ta ağır ihlallerden sorumlu hükümet güçlerine ve milislere askeri destek sağladı. ABD ve koalisyon ortakları ise İslam Devleti'ni bertaraf etmek için gerçekleştirdikleri bombardımanlarda yüzlerce sivilin ölümüne ilişkin soruşturma yapma yükümlülüklerinden kaçınmaya devam etti.

Silahlı çatışmalar sırasında veya sonucunda işlenen savaş suçları ve diğer ağır uluslararası hukuk ihlalleriyle ilgili neredeyse hiç hesap verilmedi. Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcılığı'nın Filistin'deki duruma ilişkin yapılan ön incelemenin İşgal Altındaki Filistin Toprakları'nda savaş suçları işlendiğini tespit ettiğini ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bölgesel yargı yetkisi doğruların doğrulanmaz soruşturmanın başlaması gerektiğini açıklaması, cezasızlık döngüsünün kırılması açısından önemli bir fırsat sunan tarihi bir adımdı.

Adaletin önündeki engeller göz önünde bulundurulduğunda, bölgede işlenen savaş suçları ile insanlığa karşı suçlarla ilgili hakikat, adalet ve onarım sağlanmasının yolunu açmak için tüm hükümetlerin Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni ve diğer uluslararası adalet mekanizmalarını desteklemesi oldukça önemlidir. Süregiden çatışmaların tarafları uluslararası insancıl hukuka uymalı, özellikle doğrudan sivilleri ve sivil altyapıyı hedef alan saldırılara ve gelişigüzel saldırılara son vermeli, sivil bölgelerde geniş alanları etkileyen patlayıcılar

kullanılmaktan kaçınılmalıdır. Askeri güçler, silahların uluslararası hukuku ihlal edecek şekilde kullanılması konusunda yüksek risk barındıran yerlere silah sevkiyatı yapmamalıdır. Bölgedeki çatışma bölgelerinin tamamı bu anlamda yüksek risk barındıran yerlerdir.

MÜLTECİLER VE ÜKE İÇİNDE YERİNDEN EDİLENLER

Lübnan, Türkiye ve Ürdün; Suriye’de krizin başladığı 2011’den bu yana ülkeyi terk eden 5 milyon Suriyeli mültecinin büyük bir çoğunluğuna ev sahipliği yapmaya devam etti. Bu durum, uluslararası toplumun sorumluluğun paylarına düşen kısmını üstlenmekten kaçındığını gösterdi. Lübnan, Türkiye ve Ürdün yeni mültecilerin ülkeye girişini yasakladı. Mültecilerin insani yardıma erişiminin sınırlı olması, iş bulamaması ve oturma izni almak veya izinlerini yenilemek için idari ve mali engellerle karşılaşması, bu ülkelerdeki insani durumu daha da vahim hale getirdi ve on binlerce mülteciyi Suriye’ye geri dönmek zorunda bıraktı. Nisan ayında ülkeye “yasa dışı yollardan” giriş yapan mültecileri sınır dışı edeceğini açıklayan Lübnan, daha sonra uluslararası hukuk gereğince uymakla yükümlü olduğu geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesini ihlal ederek binlerce mülteciyi Suriye’ye sınır dışı etti.

Libya’daki on binlerce mülteci, sığınmacı ve göçmenin durumu bu yıl da son derece kötüydü. Mülteciler, sığınmacılar ve göçmenler, milisler tarafından keyfi olarak gözaltına alındı ve kaçırıldı; sık sık insan kaçakçılığı ve suç çetelerinin suiistimallerinin mağduru oldu. Gözaltına alınan kişiler yiyecek, su ve tıbbi tedaviye erişimin çok sınırlı olduğu aşırı kalabalık yerlerde insanlık dışı koşullar altında yaşamaya zorlandı.

Yıl boyunca insanlar yerinden edilmeye devam etti. Suriye’nin kuzeybatısı ve kuzeydoğusuna gerçekleştirilen askeri hareketler, 500 binin üzerinde kişiyi yerinden ederek, ülke içinde yerinden edilenlerin toplam sayısını 6 milyon 600 bine çıkardı. Yemen’de, ülkenin güneyindeki Ed Dali ilinde Husi güçleri ile Husi karşıtı güçler arasında savaşın yeniden patlak vermesi sonucunda binlerce kişi yerinden edildi ve ülke içinde yerinden edilen Yemenlilerin sayısı 3 buçuk milyonu aştı. Irak’ta İslam Devleti’ne karşı verilen savaş sonucunda yerinden edilen 1 buçuk milyonun üzerinde kişi halen aynı durumda; büyük çoğunluğu kamplarda ve kayıt dışı yerleşimlerde yaşıyor. Libya’nın başkenti Trablus ve civarındaki savaş 140 binin üzerinde kişiyi yerinden etti.

Bölgedeki hükümetler, mültecilerin ve sığınmacıların doğrudan ve örtülü şekilde Suriye’ye ve diğer ülkelere geri gönderilmesine (*refoulement*) son vermelidir. Batı ülkeleri ile diğer ülkeler ise yeniden yerleştirme yükümlülüklerini yerine getirmek de dahil olmak üzere sorumluluk paylaşımında üzerlerine düşeni yapmalıdır.

GÖÇMEN İŞÇİLER

Özellikle iş gücünün büyük bir kısmı göçmen işçilerden oluşan Körfez ülkeleri olmak üzere birçok ülkede, göçmen işçileri daha güçlü bir şekilde koruyacak yasal değişikliklerin yapılacağı duyuruldu. Katar, ev içi hizmet işlerinde çalışan göçmen işçileri işverene bağlayan “*kafala*” isimli kefalet sistemini kaldırmayı taahhüt etti. Ayrıca Katar, göçmen işçilerin suistimallere ilişkin adalet arayışında karşı karşıya kaldığı engellerin üstesinden gelecek ve işe alınma sürecindeki sistematik suistimallerle mücadele edecek birtakım tedbirleri uygulamaya başladı. Ürdün de *kafala* sistemini gözden geçireceğini açıkladı. BAE kefalet için iş unvanına sahip olma kriterini kaldırarak, daha yüksek sayıda kişinin aile üyelerine Katar’da yaşayabilmeleri için kefil olabilmelerini sağladı.

Buna karşılık Bahreyn, BAE, Katar, Kuveyt, Lübnan, Umman, Ürdün ve Suudi Arabistan’daki göçmen işçiler, bu ülkelerde mevcut *kafala* sistemleri nedeniyle halen sömürüye ve suistimallere maruz kalıyor. Ev içi hizmet işlerinde çalışan işçiler genel olarak iş kanunlarının sağladığı güvencelerden tamamen yoksun bırakılıyor.

Göçmen işçilerin haklarının korunması için ilave yasal reformlar yapılmalıdır. Körfez ülkeleri ve diğer ülkelerdeki yetkililer ilk adım olarak *kafala* sistemlerini bütünüyle kaldırmalıdır.

KADINLAR VE KIZ OCUKLAR

Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi 2019'da da kadın hakları ve kadınlara yönelik şiddet konusunda yasal ve kurumsal düzeyde memnuniyet verici birtakım gelişmeler kaydedildi. Her ne kadar gerekenden çok daha az değişiklik yapılmış olsa da bu değişiklikler bölgedeki kadın hakları hareketinin çabaları sayesinde mümkün oldu. Ancak, başta İran ve Suudi Arabistan olmak üzere bazı ülkelerde kadın hakları savunucularına yönelik ağır baskılar, önceki reformların tam anlamıyla uygulanmaması, özellikle evlenme, boşanma, miras ve çocuk velayeti gibi konularda kadınlara karşı hukuken ve fiilen uygulanan yaygın ayrımcılık ve cinsel şiddet ve toplumsal-cinsiyet temelli diğer şiddet biçimlerine karşı yeterli adımların atılmaması ile kadın hakları hareketinin kazanımları zayıflatıldı.

Suudi Arabistan, ayrımcı erkek vasi sisteminde oldukça geciken önemli değişiklikleri yaparak kadınların seyahat özgürlüğü üzerindeki ağır kısıtlamaları hafifletti. Fakat kadınların evlenmek için halen erkek bir vasiden izin alması gerekiyor. İronik bir şekilde, beş insan hakları savunucusu kadının tüm yılı cezaevinde geçirme nedenlerinden biri bu reformları talep etmeleriydi. İran, yabancı uyruklu erkeklerle evli olan İranlı kadınların çocuklarının, güvenlik taramasından geçmeleri şartıyla İran vatandaşlığı alabilmesini mümkün kılan yeni bir yasa çıkarttı.

Ancak yetkililer bu küçük adımı attıkları sırada, zorunlu başörtüsü yasalarına ve kadınların futbol stadyumlarına girmesini yasaklayan düzenlemelere karşı mücadele eden kadın hakları savunucularına yönelik baskıları daha da şiddetlendirdi.

Olumlu gelişmelere gelince; Tunus ve Ürdün 2018'de kadınları ve kız çocukları şiddete karşı koruma mekanizmalarını geliştirmek amacıyla attıkları adımların devamını getirdi. Bu adımlar, kadınların ve kız çocuklarının yaşadıkları zorlukların boyutunu ortaya çıkardı. Tunus yetkilileri 2018'de bir şikayet mekanizması kurmuştu. Bunun ardından, hane içi şiddete uğrayan kadınlardan on binlerce şikayet aldılar. Komşu ülke Libya'da yetkililer ise milislerin ve silahlı grupların uyguladığı toplumsal cinsiyet temelli şiddetle mücadele etmek konusunda isteksiz veya yetersizdi.

Ürdün'de aile üyeleri tarafından öldürülme tehlikesi altında olan kadınlar için 2018'de kurulan sığınma evi 2019 yılı boyunca onlarca kadına koruma sağladı. Ürdün'e komşu olan Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde 20'nin üzerinde Filistinli kadın ve kız çocuk, "namus" cinayetleriyle öldürüldü. Umman ise kadın sünnetini daha ağır bir suç haline getirdi.

Yetkililer, kadın haklarının hukuken daha fazla tanınmamasına yönelik bu eğilimi hızlandırmalı ve kadınlara yönelik şiddete karşı oluşturulan yasal düzenlemelerin gereğini yaparak, şiddetin sorumlularından hesap sorulmasını sağlamalıdır.

LGBTİ+

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinin dört bir yanında yetkililer LGBTİ+'ların haklarına yönelik ağır baskı uyguladı. Güvenlik güçleri onlarca kişiyi gerçek veya varsayılan cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliği nedeniyle gözaltına aldı. Tunus'ta yerel bir sivil toplum örgütünün bildirdiğine göre polis, Ceza Kanunu'nun "sodomi"yi suç haline getiren maddesi gereğince en az 78 erkeği gözaltına aldı; en az 70'i bir yıla kadar hapis cezasına mahkum edildi. Kuveyt'te polis, yedi transi gözaltına aldı ve savcılığa sevk etti. Yerel bir sivil toplum örgütünün bildirdiğine göre Batı Şeria'daki sekiz LGBTİ+ Filistinli güvenlik güçlerince keyfi olarak gözaltına alındı veya kötü muameleye uğradı.

Bazı ülkelerde yetkililer, eşcinsel ilişkiye girip girmediklerini tespit etmek için erkekleri zorla anal muayeneye maruz bıraktı. Mısır'da ve Tunus'ta buna benzer onlarca vaka kaydedildi. Zorla anal muayene, işkence ve kötü muamele yasağının ihlalidir.

Yetkililer, eşcinsel ilişkileri suç haline getiren kanun maddelerini kaldırmalı, zorla anal muayeneye son vermeli ve cinsel yönelim veya cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığı yasaklayan yasaları yürürlüğe koymalıdır.

**ULUSLARARASI AF ÖRGÜTÜ
KÜRESEL BİR İNSAN HAKLARI
HAREKETİDİR. BİRİSİNE
ADALETSİZLİK YAPILDIĞINDA,
BU HEPİMİZİ İLGİLENDİRİR.**

BİZE ULAŞIN

info@amnesty.org.tr

+90 212 361 62 17-18

BİZE KATILIN

facebook.com/uluslararasiaforgututurkiye

@aforgutu